VODA, KI POVEZUJE, VODA, KI RAZDRUŽUJE. SOCIOLOŠKI POGLED NA AKTUALNE PROBLEME VODÁ

dr. PAVEL GANTAR

1. UVOD

V prispevku nameravam interpretirati nekatere izzive, s katerimi se v Sloveniji srečujemo pri upravljanju z vodami, v luči sodobnega raziskovanja problematike vodá. Gre za prehod od stare k novi »vodni paradigmi«, ki se v zadnjih dvajsetih letih vse močneje uveljavlja na različnih znanstvenih področjih. Obenem smo priča tudi integraciji tradicionalnih »vodnih disciplin«, kot so hidrologija, biologija, kemija, ekologija, fizika, fizična geografija z družboslovnimi pristopi (sociologija, politologija, antropologija in geografija).[1] Kot pravi Bakker: »V fokus znanstvenega opazovanja prihajajo medsebojna razmerja med vodnimi tehnologijami, paradigmami upravljanja z vodami in s tem povezanimi procesi oblikovanja znanj, oblik organizacije in praks družbenega upravljanja (governance).« (2012, str. 618) Razlogi za razširitev raziskovanja vodnega polja s čisto tehničnih in naravoslovnih na družboslovne discipline so pravzaprav na dlani. Problematika v zvezi z vodo, njeno dostopnostjo, kakovostjo, ekosistemsko vlogo ter konflikti v zvezi z rabo vode na globalni svetovni ravni in tudi v Sloveniji prihajajo v ospredje javnega diskurza. Voda postaja družbeno, javno in politično vprašanje. Pravzaprav danes v Sloveniji, ki sicer ne more biti opredeljena kot vodno deficitarna država, ni vodnega problema, ki ne bi povzročal strokovnih, interesnih in političnih sporov, pa naj gre za gradnjo vodovodnih in kanalizacijskih omrežij, hidroelektrarn, raznih objektov vodne infrastrukture, za odpiranje novih vodnih virov ter valorizacijo ekosistemske vloge vode.

Na odprta vprašanja v zvezi z vodami v Sloveniji (in seveda tudi drugje) ne moremo gledati in zgolj odgovarjati v okviru tradicionalne vodne paradigme, kot se je razvila od sredine 19. pa vse do sedemdesetih let 20. stoletja, torej v obdobju, ko je voda postala gonilna sila razvijajočega se kapitalizma, urbanizacije in industrializacije, obenem pa tudi, ko je bilo vprašanje vode zoženo predvsem na tehnična vprašanja zagotavljanja potrebnih vodnih količin za naraščajočo porabo ter sanitarno-higienska vprašanja kakovosti vode za javno oskrbo.

Zato bomo v nadaljevanju najprej orisali razlike med staro in novo, še razvijajočo se vodno paradigmo, ter predstavili implikacije, ki jih prinaša k a) razumevanju vode, ki preči ločnico

1 Treba je poudariti, da sta tudi znotraj tradicionalnega raziskovalnega vodnega polja pravo in ekonomija vedno imela pomembno vlogo. Poenostavljeno rečeno, pravo se je ukvarjalo z vprašanjem, kaj je dovoljeno in kaj ni v zvezi s skupno rabo vode, torej je vzpostavljalo normativne okvire zadovoljevanja individualnih in kolektivnih potreb po vodi. Ekonomija pa je vodo obravnavala kot resurs, torej kot ekonomsko kategorijo brez navezave na specifično »materialnost« vode.

med naravo in družbo/kulturo ter vzpostavlja t. i. hibridno naravo vode; b) k reviziji klasičnega razumevanja vodnega kroga (hidrološki cikel) z družbeno komponento v kroženju vode in s tem za nadgradnjo v t. i. hidrološki družbeni krog (hidrološki družbeni cikel) in c) k prehodu na razumevanje »vode« (v ednini) kot »moderne abstrakcije« in njene monolitne materialnosti k »vodam« (v množini), ki izražajo večpomenskost, fluidnost in prehodnost vodá.

V drugem delu pa bomo, izhajajoč iz novejših pogledov, komentirali nekatera odprta vodna vprašanja, ne da bi se opredelili »za« ali »proti« posameznim rešitvam, ampak da bi pokazali, da je o njih mogoče misliti tudi na drugačen način.

2. KRIZA »MODERNE VODE«

Začenjamo z ugotovitvijo, da se je v zadnjih desetletjih voda v vseh njenih pojavnih oblikah znašla pod pritiskom povečane rabe zaradi naraščanja prebivalstva, onesnaževanja in podnebnih sprememb. Vse več avtorjev ugotavlja, da imamo danes opraviti z »imanentno krizo vode«, ki ima globalni značaj (Menga in Swyngedouw, 2018, str. 1). Podatki, ki jih navajajo mednarodne organizacije, predvsem OZN, govorijo o razsežnostih pomanjkanja vode in vodne stiske[2]. Vendar se vsi ne strinjajo s splošno oceno o globalni krizi vode. Bakkerjeva zatrjuje, da se predvsem v razpravah o privatizaciji vodooskrbe pojavljajo številni miti, med drugim tudi ta, da »je pomanjkanje ustvarilo ‚globalno krizo vode‘, v resnici pa je ravno obratno, neustrezni modeli upravljanja z vodo so tisti, ki so povzročili pomanjkanje« (2010, str. 213). Podobno meni tudi Barbier, ko govori o vodnem paradoksu, ki ga zaznamuje dejstvo, »da je voda tako pomembna dobrina in hkrati tako slabo upravljana, če kriza vode obstaja, je to predvsem zato, ker je upravljanje z vodami neustrezno in slabo zasnovano« (2019, str. 16). Ali pa Solomon: »Kljub naraščajočemu pomanjkanju in pomembnosti za življenje je, ironično, voda človekov najslabše upravljan, neučinkovito alociran in brezsramno trošen naravni vir.« (2009, str. 376) Ko torej govorimo o »krizi vode«, se ne smemo zapeljati prepričanju, da gre za krizo naravnega vira, saj s tem pravzaprav »naturaliziramo« sodobne težave z vodo, od globalne do lokalnih ravni. Že samo dejstvo, da pet »največjih globalnih korporacij za proizvodnjo hrane in pijač porabi toliko vode, da bi z njo lahko zadovoljili dnevne domače potrebe slehernega prebivalca na planetu« (Solomon, 2009, str. 469), govori proti temu, da bi iskali razloge za krizo v vodi sami. Zato se moramo ozreti k temu, kakšen je in kako se je razvijal družbeni odnos do vode, ne pa toliko v kvantiteti in razpoložljivosti vode kot naravnega vira.

Moderno družbeno pojmovanje in odnos do vode, ki sta danes pod udarom kritike, sta se razvila vzporedno z industrijsko revolucijo, razvojem kapitalizma in ogromnim napredkom na področju vednosti, znanja in tehnologij. Voda v procesu skokovitega, čeprav neenakega industrijskega razvoja ter segmentirane individualne in družbene blaginje ni samo igrala vloge nekakšnega pasivnega vira, ampak je bila s pomočjo tehnologije aktivno vpletena v razvojne procese. Prav ta razmerja med napredujočo tehnologijo, denimo črpanja in odvzemanja vode iz narave, rastočimi potrebami po vodi za industrijo in prebivalstvo v porajajočih se velemestih ter državo, so oblikovala »moderno vodno paradigmo«. V sociološki literaturi pogosto govorijo o »moderni vodi«, ki je povezana s pojmoma modernizacije in modernosti. Modernizacija ne pomeni zgolj racionalizacije in tehnologizacije materialnih proizvodnih procesov, ki jih poganja logika kapitala, temveč tudi velike prostorske rekonfiguracije prebivalstva z urbanizacijo ter zlasti razbitje in preoblikovanje družbenih struktur, zasnovanih na tradicionalni družini in lokalnosti.

Vzpostavila se je nova kultura modernosti kot nekakšen Prometejski projekt, ki ima za cilj ukrotiti in podrediti naravo ter jo napraviti voljno in razpoložljivo človeškim potrebam in zahtevam[3] (Kaika, 2005, str. 12). Spoznanje sredi 19. stoletja, da je voda prenašalec nalezljivih bolezni, je utrlo pot k sanitarno higienski politiki do vode, hkrati pa je temeljito spremenilo odnos do telesa in čistoče; med drugim se je spremenil odnos do umivanja in kopanja, kar je vodilo do večje porabe kot tudi potreb po zagotavljanju čiste (in pitne) vode, ne nazadnje tudi odvajanju odpadnih vodá. »Moderna voda« je vseskozi v presečišču razmerij med tehnologijami, gospodarsko družbenim razvojem in državo (Gandy, 2014, Loc.47), Ali kot pravita Menga in Swyngedouw: »Voda ni samo naravni vir in fizični agent, ampak je globoko vpeta v družbene, politične in ekonomske procese.« (2018, str. 2) V moderni perspektivi je voda močno vpeta v dualizem med človekom in naravo. Prav prek tehnologij in razvoja vodne infrastrukture človek zmaguje nad naravo in izboljšuje pogoje svojega bivanja. Veliki vodni infrastrukturni projekti, kot so velike pregrade, prekopi, preusmerjanje vodotokov, velika vodovodna in kanalizacijska omrežja, so emblem zmage nad naravo in način legitimizacije politične (državne) oblasti, da je uspešna in učinkovita pri pospeševanju gospodarskega razvoja kot tudi blaginje prebivalcev.
Obenem pa se je spremenilo tudi pojmovanje vode. Hamlin opozarja, da je predmoderno pojmovanje vode temeljilo na poudarjanju različnih značilnosti številnih vodá (voda kot reka, jezero, kanal, vodnjak ipd.) in na empiricističnem pogledu na vode, ki ni imela nekega skupnega imenovalca (2000, str. 313). Šele s formulo H_2O se je skozi 19. stoletje uveljavilo pojmovanje vode »kot moderne abstrakcije«, kar pomeni, »da se je vzpostavil vsebinski (esencializiran) pogled na vodo do točke, ki omogoča, da je voda izvzeta iz družbenega konteksta človekove izkušnje in postane nespremenljiva vsebina (esenca), pa naj bo to H_2O ali »vir« (resurs) (Wayne, 2010, Predgovor, 6. odstavek.) Preprosto rečeno, »voda je voda«, ne glede na to, kakšna je družba. Podobno navaja tudi Hamlin, ki pravi, da se je zgodilo poenotenje številnih različnih vodá v eno samo, ki je sicer nosilka številnih posebnosti in nečistoč. Vendar je to še vedno ena sama voda (2000, str. 313). Spoznanje o enovitosti vseh vodá, ne glede na prisotnost različnih »nečistoč«, je spodbudilo tudi »zavedanje o vodi kot potencialu za prenos bolezni, organizacijo oskrbe z vodo pa kot javno potrebo in nujnost« (Hamlin, 2000, str. 322). Voda za javno oskrbo kot tudi zunaj nje je postala standardizirana in kodificirana, iz raznovrstnosti se je spremenila v monolit. »Pitna«, »čista« ali »zdrava« voda postane taka šele, ko ustreza različnim predpisom in pravilnikom, ki določajo njeno kakovost in jo, tako kot velja za H_2O, v naravi, striktno vzeto, pravzaprav ni. Spoznanje o enovitosti in integralnosti vode (v ednini) je utrdilo tudi razkritje in konceptualizacijo »vodnega kroga« (hidrološkega cikla) (Linton, 2010, poglavje The Hydrologic Cycle(s): Scientific and Sacred, 10. odstavek) kot povsem naravnega procesa, ki se dogaja z, brez ali v navzočnosti človeka. Voda je tako še dodatno izvzeta iz družbenega konteksta in je z vidika človekovih potreb opredeljena kot »vir«, ki ga moramo spoznati, obvladovati in uporabiti za svoje potrebe.

2 Po podatkih organizacije water.org kar 700 000 prebivalcev na Zemlji nima dostopa do varne pitne vode, dve milijardi pa nima dostopa do ustreznih sanitarij. Vir: https://water.org/our-impact/water-crisis/ [3. 7. 2020]. Skoraj 2,4 milijarde prebivalstva živi v z vodo deficitarnih predelih. Vir: https://worldwater.io/ [3. 7. 2020].

3 Sama ideja modernosti se začenja pojavljati že v 17. stoletju in je vezana na idejo izboljševanja človekove narave, ki je svoj vrh doživela z razsvetljenstvom. Vendar v začetnem obdobju tehnologije obvladovanja narave, zlasti vode, še niso bile na ravni, ki omogočajo radikalne posege v vodna telesa.

Model moderne rabe vode se je v drugi polovici 20. stoletja, vzporedno z zatonom industrijske družbe, rekonfiguracijo kapitalizma v prevladujoči neoliberalni model, globalizacijo, podnebnimi spremembami in naraščanjem prebivalcev, znašel pod pritiskom. Izkazalo se je, da povečanega povpraševanja po vodi[4] ni več mogoče reševati samo z bolj intenzivno eksploatacijo obstoječih virov in hkrati z odpiranjem vedno novih. Voda ni samo »vir« za človeka, ampak opravlja pomembne ekosistemske storitve. Ne nazadnje je njena obnovljivost v vodnem krogu močno okrnjena prav zaradi onesnaževanja. Skratka, znotraj stare vodne paradigme, ki je temeljila na predpostavki vode kot moderne abstrakcije, enovitosti vode kot naravnega vira in njene razpoložljivosti kot resursa, ni več mogoče reševati potreb po vodi.

3. NA POTI K NOVI PARADIGMI

Razmišljanja o novih pristopih k obravnavanju vode niso nova. Pojavljati so se začela že od osemdesetih let prejšnjega stoletja naprej, dodaten zagon pa so dobila v devetdesetih letih in na prelomu v 21. stoletje. To vsekakor ni nenavadno, saj prav veliki časovni prelomi v novo stoletje ali celo tisočletje pomenijo priložnost za razmislek, kaj je treba spremeniti ali celo zastaviti na novo. Gleick trdi, da novo 21. stoletje zahteva spremembo vodne paradigme in upravljanja z vodnimi viri. Sprememba vodne paradigme vključuje (Gleick, 2000, str. 127):

- premik od iskanja vedno novih virov za vodooskrbo za nove in dodatne potrebe po vodi;
- vključevanje ekoloških vrednot v vodno politiko;
- pri oskrbi z vodo mora biti poudarek na zadovoljevanju osnovnih človekovih potreb (»pravica do vode«), ki morajo imeti prednost pred drugimi potrebami;
- zagotoviti je treba zavestno razvezavo med ekonomsko rastjo in porabo vode.

Nekatere stvari se že dogajajo. Gleick opozarja, da je v ZDA uporaba vode v industriji že upadla za skoraj 40 odstotkov glede na leto 1970, čeprav je produktivnost močno narasla[5] (prav tam, str. 129). Gleick in tudi Barbier opozarjata, da je znotraj nove paradigme treba tudi ponovno premisliti vlogo vodnih veleprojektov, kot so velike pregrade in sploh veliki vodnoinfrastrukturni projekti, ki so sicer izdatno financirani ali subvencionirani s strani države[6] (Gleick, prav tam, str. 130; Barbier, 2019, str. 86). Gleick navaja temeljne elemente nove vodne paradigme, ki si zaslužijo pozornost (2000, str. 131):

- Zadovoljene morajo biti temeljne človekove potrebe po pitni vodi in sanitaciji.
- Zadovoljene morajo biti osnovne ekosistemske potrebe po vodi.
- Višjo prioriteto pri zadovoljevanju potreb po vodi morajo dobiti nestrukturni ukrepi.[7]
- Pri uporabi in upravljanju z vodami je treba pogosteje uporabljati ekonomska načela.[8]
- Novi sistemi, ki zagotavljajo vodooskrbo, če so sploh potrebni, morajo biti fleksibilni in maksimalno učinkoviti.
- Nevladne organizacije, posamezniki, neodvisne raziskovalne organizacije in drugi vpleteni deležniki morajo biti vključeni v odločanje pri upravljanju z vodami.

Ideje v zvezi s spremenjenim družbenim odnosom do vode gredo sicer dosti dlje od zahtev po spremembi in izboljšanju upravljanja z vodami. Vključujejo prevrednotenje vode kot naravnega elementa in pasivnega vira (resursa), ki je človeštvu na voljo. V nadaljevanju bomo opozorili na premike v razumevanju pomena vode znotraj nove vodne paradigme.[9]

Voda kot hibrid. Pojmovanje vode kot hibrida radikalno zavrača ločevanje med »naravo« in »družbo«, ki je, kot smo že opozorili, v jedru modernega oziroma novoveškega pojmovanja sveta. Tako kot ni več neokrnjene narave, tudi tam, kamor še ni stopila človeška noga, se tudi družbeno konstituiran človek z vsem svojim sociokulturnim okoljem ne more ločiti od narave, recimo, preseči dejstva, da bi »bil žejen« in da torej potrebuje vodo. Ker je narava že vedno na nek način družbeno posredovana in ker se je s tem posredovanjem preoblikoval tudi človek, ne obstaja, kot pravi Kaika, ontološki temelj za ločitev človeških bitij od narave kakor tudi narave od družbe in kulture (Kaika, 2005, str. 23). Kaj to pomeni za vodo? Ni »čisto naravna« in ne »čisto nenaravna« (Kaika, prav tam, str. 24). Kako si lahko razlagamo te, nekoliko abstraktne trditve? Voda je to, kar je, šele v notranjih razmerjih do drugih sestavin ekosistema (rastlinja, živali, obrežnih površin ipd.) kot tudi v notranjih razmerjih do človeka in njegovih oblik družbenega organiziranja. Voda postane hibridna v stiku z ljudmi, ko jo zajamemo bodisi iz površinskih bodisi iz podzemnih virov, in prav v tem stiku z ljudmi spreminja svoje lastnosti kot pitna voda, voda za namakanje, ustekleničena voda in, denimo, kot odpadna »črna« ali »rjava« voda. Ta stik s človekom in njegovimi hidravličnimi tehnologijami ji podeljuje lastnosti, a jih hkrati tudi spreminja, kot spreminja tudi človeka in njegovo družbeno organizacijo. Na primer: ali danes lahko sploh še mislimo o vodi, če odmislimo idejo vodnega kroga (hidrološkega cikla), in kako lahko mislimo o vodooskrbi, če odmislimo dejstvo, da je voda lahko tudi prenašalka nalezljivih bolezni? Hibridnost vode je torej v tem, da se v stiku z ljudmi transformira in pridobiva lastnosti, ki imajo družbeni pomen in sežejo onkraj atributov, ki jih ji pripisujemo kot naravni substanci.

Od vodnega do vodnodružbenega kroga. Koncept vodnega kroga (hidrološkega cikla) je ključen koncept sodobne hidrološke znanosti ter ima podobno vlogo za celovit in unificiran pogled na vodo, kakor to velja za formulo H_2O. Kot poudarja Linton, se koncept vodnega kroga izvrstno sklada z abstraktno formulo H_2O, saj prav ta opozarja na statičnost in stabilnost vode, vodni krog pa na njeno gibljivost in prehodnost v gibanju skozi hidrosfero (Linton, 2010, poglavje The Hydrologic Cycle(s): Scientific and Sacred, 2. odstavek). Oba prispevata k že ome-

4 Barbier navaja, da se je uporaba vode *per capita* za domače potrebe (municipal use) med letoma 1995 in 2010 v svetovnih razmerah povečala za 44 odstotkov, s 54 m³ na 78 m³ na prebivalca, leta 2025 pa naj bi dosegla 102 m³ na prebivalca.

5 Podatki o rabi vode v predelovalni industriji v Sloveniji v letih od 2008 do 2018 kažejo, da se je ta povzpela od 59.553 (v 1000 m³) do 201.832 (v 1000 m³). To kaže, da v Sloveniji ne sledimo trendu razvezave med gospodarsko rastjo in porabo vode. Vir: https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/30_Okolje/30_Okolje__27_okolje__03_27193_voda__03_27503_industrija/2750301S.px/table/tableViewLayout2/ [5. 8. 2020].

6 Gleick navaja, da je bilo do leta 2000 v ZDA odstranjeno skoraj 500 jezov, bodisi zato, ker so izgubili svojo vlogo, bodisi so povzročali resne okoljske probleme (Gleick, prav tam, str. 130).

7 Gre za ukrepe bolj učinkovite alokacije, racionalne rabe in obvladovanja vodnih izgub brez velikih gradbenih posegov.

8 Tako Gleick kot tudi Barbier menita, da je voda tudi ekonomska dobrina, ki mora imeti svojo ceno, v katero ne smejo biti zajeti samo stroški njenega pridobivanja in distribucije, temveč tudi okoljski stroški in sploh vse eksternalije, ki jih povzroča zajemanje vode. Naj opozorimo: če je voda tudi ekonomska dobrina, to seveda ne pomeni, da je tudi nujno tržno blago, še posebej ne, ko gre za javno vodooskrbo.

9 Na nekatere vidike novejših pristopov k proučevanju vode, kot so koncept hidro družbenega teritorija, biopolitična narava vode in koncept vodnih svetov, smo že opozorili v drugem prispevku (prim. Gantar, 2017).

njenemu razumevanju vode »kot moderne abstrakcije«. Koncept vodnega kroga temelji seveda na ločitvi med »družbo in naravo«. Kroženje vode je neodvisno od človeka in družbe ali kot Linton in Buddsova navajata Maidmenta: »Ta gromozanski vodni motor, ki ga napaja sončna energija in poganja gravitacija, teče neskončno, v prisotnosti ali odsotnosti človeka.« (Linton in Budds, 2013, str. 2) Vendar voda ne teče samo skozi hidrosfero, ampak, recimo temu, tudi skozi družbeno sfero (sociosfero). Ko pride v stik z družbo, se modificira na različne načine, hkrati pa modificira tudi družbo sámo. Da se ne bi vedno znova sklicevali na t. i. »hidravlične civilizacije«, v katerih je centralizirano in sofisticirano upravljanje z vodo ustvarilo despotske vladavine, naj omenimo samo sodobna mesta, v katerih voda teče skozi številne krogotoke ter ustvarja oblike družbenosti in poselitve, ki brez družbeno modificiranega vodnega kroga ne bi bile mogoče. Če torej danes želimo vrednotiti vodo v vodnem krogu z vidika človekovih oz. družbenih potreb, tehnologij in interesov, tega ne moremo več storiti, ne da bi upoštevali tudi njegovo družbeno naravo. Koncept vodnodružbenega kroga nam po mnenju Lintona in Buddsove omogoča odgovoriti na ontološko vprašanje, a) kaj voda je, b) odpira epistemološko vprašanje o tem, na kakšen način je voda spoznavna in prepoznana, ter c) omogoča razumevanje, kako voda ponotranji družbena razmerja, družbeno moč in tehnologijo (Linton in Budds, 2013, str. 9).

Krause in Strang poudarjata dodatno razsežnost koncepta vodnodružbenega kroga. Ne omogoča nam samo razumevanja vode, kot je preoblikovana skozi interakcijo s človekom in družbo, temveč tudi, da skozi vodo razmišljamo o naravi razmerij med ljudmi in načinih družbene organizacije (Krause in Strang, 2016, str. 634). To ima po njunem mnenju pomembne praktične posledice, saj načrtovalcem omogoča zasnovo ustreznejših projektov vodooskrbe, poplavne varnosti, družbenega upravljanja s povodji in zaščito obale (prav tam, 635).

Multipomenskost in simbolna vloga vode. Dejstvo, da ima voda mnogovrstne in različne pomene ter ideološke konotacije, je že dolgo znano, zato prepoznanje pomenske mnogovrstnosti vode ni ravno kakšna novost v novi vodni paradigmi. Vendar je pomembno novo razumevanje večpomenskosti: to ni več vezano na nekakšne inherentne lastnosti vode, temveč na to, kako je družbeno konstituirana. Voda je, kot pravi Bakker, »ekonomska dobrina, estetska referenca, religiozni simbol, javna in zasebna dobrina, steber javnega zdravja ter seveda biofizikalna nujnost za ljudi in ekosisteme« (Bakker, 2012, str. 617).

Prav skozi vprašanje simbolne konstitucije vode se odpira zanimiva interpretacija o razmerju med standardizirano in kodificirano »vodo iz pipe« ter industrijo ustekleničenih vodá, ki s prodajo vode žanje velike komercialne uspehe (Hamlin, 2000, str. 320). Pravzaprav ni jasnega odgovora, zakaj ljudje, ki sicer vedo, da jim iz vodovodnih napeljav teče pitna voda, tako množično kupujejo raznovrstne ustekleničene vode. Hamlin meni, da leži privlačnost ustekleničenih vodá prav v dejstvu, da se te vode reprezentirajo kot unikatne, raznovrstne, zdravilne, ekskluzivne, regenerirajoče, poživljajoče, z različnimi okusi v primerjavi z monolitno, standardizirano, da ne rečemo »dolgočasno« vodo iz pipe (Hamlin, prav tam, str. 320). Ponujajo nekakšno iluzijo zdravja, vitalnosti in mladosti, ki se ji ni mogoče upreti. Torej, kupovanje ustekleničene vode ni toliko izraz nezaupanja v kakovost vode iz pipe, temveč pomeni vstop v ideološki imaginarij, ki ga ponuja industrija ustekleničene vode. Industrija vam pravzaprav ne prodaja vode, temveč mladost, zdravje, radost in užitek.

Od (integralnega) upravljanja z vodami k družbenemu upravljanju z vodami (water governance)[10]. Pravzaprav ni avtorja, ki ne bi priznal, da se je s konceptom integriranega upravljanja z vodnimi viri (Integrated Water Resource Management) marsikaj spremenilo na bolje. Družbeno upravljanje z vodami pa pomeni še korak naprej, to je vključevanje vseh zainteresiranih deležnikov v procese sprejemanja odločitev v zvezi z rabo vode in odnosom do vodnega okolja. Sedanja narava vodnih problemov je bistveno bolj kompleksna kot zgolj vprašanje zadovoljevanja človekovih potreb po vodi in zajema odnos do vode v celotnem vodnodružbenem krogu. Zato odločanja in upravljanja z vodami ne moremo zamejiti samo v preseku med državo, tehnologijami in vodnimi organizacijami, ampak morajo zajeti širši spekter interesov in pogledov na vode, tj. »od spodaj navzgor«. Zanimivo je, da so nekatere ideje na daleč podobne organizacijskim oblikam, ki smo jih v Sloveniji že imeli – samoupravnim vodnim skupnostim, ki pa so delovale v čisto drugačnem gospodarsko-političnem okolju, kot ga poznamo danes. Vsekakor participacija vladnih, nevladnih, lokalnih, gospodarskih in drugih organizacij postaja nujnost, če želimo, da se konflikti v zvezi z vodo ne bodo stopnjevali.

4. SLOVENIJA: VODA KOT DRUŽBENI IZZIV V LUČI NOVE VODNE PARADIGME

V nadaljevanju bomo, v luči nove paradigme, poskušali ilustrirati družbene izzive v zvezi z neka-terimi »vodnimi problemi« v Sloveniji. Naj posebej poudarimo, da gre za grobe skice, ki bi potrebovale podrobno obdelavo, pa tudi to, da njihov namen ni opredeljevanje do posameznih pogosto nasprotujočih si rešitev.

a) *Voda, ki povezuje*: dne 17. novembra 2016 je Državni zbor s potrebno dvotretjinsko večino sprejel ustavni zakon, s katerim je pravico do vode zapisal v Ustavo Republike Slovenije kot ustavno (človekovo) pravico. Za ustavni zakon je glasovalo 64 poslancev, proti ni glasoval nihče. Večina poslancev tedanjih opozicijskih strank se je glasovanja vzdržala, kot pa je razvidno iz magnetogramov seje Ustavne komisije in plenarne seje Državnega zbora, tudi ti niso nasprotovali temu, da se »voda nekako vpiše v ustavo«. Vsekakor si niso upali glasovati proti. Slovenska javnost je zapis vode v ustavo plebiscitarno podprla. V slabih štirih letih se po vpisu vode v ustavo pravzaprav ni zgodilo nič. Spremeniti bi morali celo vrsto zakonskih in podzakonskih predpisov, kar se ni zgodilo. Voda in vodooskrba, v dobrem in slabem, tečeta po ustaljenih poteh. Na tem mestu se ne nameravamo ukvarjati s samo formulacijo zapisa vode kot ustavne pravice, saj smo o tem že pisali (Gantar, 2016).

   Očitno je, da je bolj kot sama vsebina vpisa vode v ustavo pomemben sam akt vpisa ter njegovi ideološki in politični pomeni. Slovenija se je v letu 2016 že začela opazno pobirati po finančni krizi, ki jo je še posebej hudo prizadela med letoma 2009 in 2014. Kriza je pobrala marsikatero podjetje in delovna mesta, krčenje javnih financ je prizadelo družbeno blaginjo, država je bila, glede na mednarodne zaveze, prisiljena prodati marsikatero podjetje in banke. V roke tujih lastnikov so prišle pomembna prehrambna podjetja, pivovarne,

10 Angleški izraz »governance« je neprevedljiv v slovenski jezik, tako kot tudi v marsikatere druge jezike. Politologi so predlagali poslovenjenje z izrazom »vladovanje«, vendar je izraz prazen (in nenavaden) ter ne izraža pravega izvirnega pomena.

proizvodnja sladkih pijač in polnilnice ustekleničene vode. Družbeno-gospodarska depresija je povzročila ljudsko nezadovoljstvo in omajala zaupanje v politične elite. Prizadela je nacionalno identiteto in ponos, ki se je, tudi kot odmev slabih praks privatizacij vode v svetu, oblikoval v prepričanje, če smo že izgubili veliko, za državo pomembnih institucij, »vode pa ne damo« in je ne pustimo privatizirati. Pobuda za vpis vode v ustavo je zato že znak dvigajoče se nacionalne in politične zavesti.

To, kar je zapisano v ustavo, torej ni voda v njeni materialnosti, ampak voda kot ideološki imaginarij samostojnosti, neodvisnosti in političnega soglasja med sprtimi političnimi elitami in simbol ponovno vzpostavljenega soglasja z ljudstvom. Če se tako rekoč ne moremo zediniti skoraj v ničemer, je prav »voda v ustavi« tista, ki nas oblikuje v družbeno skupnost in državo[11]. Voda postaja »ideološki cement« države.

b) *Voda, ki razdružuje: akumulacija Padež skozi prizmo nove vodne paradigme*: poleti 2020 je minister za okolje in prostor ob obisku v slovenski Istri napovedal, da se bo država, tudi v kontekstu predvidenih veleprojektov (megaprojektov), za dvig gospodarstva iz koronske krize, lotila tudi dolgo odlašanega reševanja vodooskrbe v slovenski Istri in še posebej na Obali. Sporočil je tudi, da priprava državnega prostorskega načrta za akumulacijo Padež-Suhorka še ne pomeni dokončne odločitve za projekt, temveč (dokončno) preveritev prostorskih, okoljskih in naravovarstvenih možnosti za realizacijo projekta[12].

Res je, da je zagotavljanje vodooskrbe v slovenski Istri pereč problem, predlagane rešitve pa so predmet številnih nasprotnih interesov na lokalno regionalni in državni ravni, kar je na nek način opravičevalo državo, da ni storila potrebnih korakov k stabilni in zadostni vodooskrbi.

Dr. Andrej Kryžanowski in Ivan Žigon v študiji iz leta 2012 navajata tri možne predloge za vodooskrbo, jih primerjalno analizirata in ugotavljata, da je najugodnejša varianta C, to je akumulacija Padež, ki pravzaprav predstavlja novelirano varianto A, s tem da vodo zajema iz potoka Padež, ne pa iz reke Reke[13] (Kryžanowski in Žigon, 2012, str. 68–9).

Kryžanovski in Žigon ob teh treh variantah omenjata tudi vodni vir Brestanica (črpališče Klariči). Prednost tega vira je, da izkorišča že »obstoječe kapacitete priprave vode na črpališčih, ki zdaj še niso izkoriščene«, vendar pa po »najbolj optimistični izdatnosti zadoščata za pokrivanje oskrbe z vodo Obale in zaledja zgolj za 30 let, in je ta rešitev lahko le prehodnega značaja« (prav tam, str. 70). Dokument identifikacije investicijskega projekta »Oskrba s pitno vodo obale in Krasa«, ki ga je leta 2011 po naročilu obalno-kraških občin pripravil Projekt Nova Gorica, kot najprimernejšo navaja prav to varianto. Pravzaprav temelji na ideji bolj učinkovitega izkoriščanja in razširitve že obstoječih vodnih virov ter na povezovanju, celo v delni integraciji vodooskrbnih sistemov v slovenski Istri, na Krasu in Ilirski Bistrici (deloma tudi v Postojni) v enoten in skupno upravljan sistem vodooskrbe.

Z vidika nove vodne paradigme lahko zelo jasno ocenimo, da projekt akumulacije Padež v več ozirih nasprotuje temeljnim usmeritvam te paradigme. Odpira nove vodne vire, zahteva velike in drage vodnoinfrastrukturne posege, medtem ko je prezrta »varianta Brestanica« bolj fleksibilna[14], manj infrastrukturno zahtevna in draga, predpostavlja pa močno povezovanje vodooskrbnih sistemov ter lokalnih skupnosti in ljudi na območju, ki ga pokriva.[15] Razlog za zavrnitev, da ta varianta zagotavlja vodo samo za nadaljnjih trideset let, je vprašljiv. Ne vemo dobro, kakšne bodo potrebe po vodi čez trideset let, kar je sicer dolgoročno obdobje. Utemeljeno lahko predpostavljamo, da to območje ne bo doživelo populacijskega porasta v tej meri, da bi bistveno vplivalo na rast potreb po vodi, obenem pa tudi zanesljivo vemo, da bodo naprave, ki uporabljajo vodo za gospodinjske namene, še bistveno bolj varčne z vodo, kot so že zdaj.

Res pa je, da varianta s povezovanjem in integracijo vodooskrbnih sistemov v zmogljiv, stabilen in fleksibilen sistem zahteva več naporov kot izgradnja velike pregrade, saj stremi k temu, da voda postane povezovalec in integracijski dejavnik v razdrobljeni strukturi lokalne samouprave.

c) *Od integriranega upravljanja z vodnimi viri do družbenega upravljanja z vodami*: z vidika nove vodne paradigme kot tudi številnih konfliktov v zvezi z vodami postaja očitno, da klasična »državna hidravlična paradigma« (Bakker, 2010) ne zadošča več. Vodno zakonodajo v delih, ki se nanaša na upravljanje z vodami, bo treba spremeniti tako, da bo v odločanje na organiziran in strukturiran način vključeno večje število deležnikov na lokalni, regionalni in državni ravni.

Konfliktom, ki smo jim priča, ko stopamo v medsebojna razmerja skozi vodo in njeno hibridno naravo, se ne bomo mogli izogniti, če jih zanikamo in odločanje prepustimo volji do moči. Lahko pa so konflikti tudi produktivni, če jim dopustimo, da nas voda pri njihovih razreševanjih tudi poveže.

LITERATURA IN VIRI

1. Bakker, K., 2010. Privatizing Water. Governance Failure and The World's Urban Water Crisis. Ithaca: Cornell University Press. Kindle Edition.
2. Bakker, K., 2012. Water: Political, biopolitical, material. Social Studies of Science. 42(4), 616–623. DOI: 10.1177/0306312712441396.

11 Kot primer lahko vzamemo tudi sosednjo Avstrijo, kjer imajo politične elite prav tako težave v zvezi s sporazumevanjem in oblikovanjem političnih kompromisov, skupna točka, kjer pa se najdejo vsi skupaj v istem presečišču interesov, pa je nasprotovanje JE Krško.

12 Ob tem je treba biti oprezen. Malo verjetnosti je, da bi se priprava državnega prostorskega načrta (DPN) končala z ugotovitvijo, da ga zaradi teh ali onih razlogov ni mogoče pripraviti in sprejeti. Zato je seveda priprava že odločitev za izbiro prav tega projekta. Ko bo dokončan in pred sprejetjem, bo imel prednost pred vsemi drugimi izbirami z dobro znanim argumentom: ali hočete, da problem vodooskrbe Istre ponovno vrnemo vsaj za dve ali tri leta nazaj, ob tem ko lahko že v kratkem začnemo z gradnjo?

13 Po oceni avtorjev naj bi stroški izgradnje zajetja Padež znašali slabih 70 milijonov evrov, ostali dve varianti sta dražji. Danes naj bi bili stroški izgradnje v redu velikosti okoli 100 milijonov evrov.

14 Fleksibilnost je pomembna lastnost zaradi velikih sezonskih nihanj porabe vode na Obali.

15 Tudi čezmejnega povezovanja z delnim in občasnim vključevanjem vodnih virov zunaj meja države ne smemo *a priori* zavračati. Vendar mora biti to povezovanje umeščeno v kontekst celovitih meddržavnih razmerij in sodelovanja na področju vodá, ne pa zgolj »komercialna pogodba«. Tu ima Slovenija celo določeno prednost, saj tako v razmerju do Hrvaške kot tudi do Italije (reka Soča) velja za gorvodno državo.

3. Barbier, E. B., 2019. The Water Paradox. Overcoming the Global Crisis in Water Management. New Haven: Yale University Press. Kindle Edition.
4. Bucik Ozebek, N., 2020. Če Istra ostane brez vode, bo žejna vsa Slovenija. Dnevnik, 8. julij, 2020. Dostopno na: https://www.dnevnik.si/1042933606 [5. 8. 2020].
5. Gandy, M., 2014. The Fabric of Space. Water, Modernity, and the Urban Imagination. Cambridge: MIT Press. Kindle Edition.
6. Gantar, P., 2016. Ustava in voda: za ponoven premislek. Dnevnik, 17. november 2016.
7. Gantar, P., 2017. Vodni svetovi: novejši pristopi k družbenemu raziskovanju voda in vodnega okolja. V: Globevnik, L. in Širca, A. (Ur.) (2017), 54–60.
8. Gleick, P., 2000. The Changing Water Paradigm. A Look at Twenty-first Century Water Resources Development. Water International Resources Association. Water International, Volume 25, Number 1, Pages 127–138.
9. Globevnik, L. in Širca, A. (ur.), 2017. Zbornik: Drugi slovenski kongres o vodah, 2017. Ljubljana: Društvo vodarjev Slovenije in Slovenski nacionalni komite za velike pregrade.
10. Hamlin, C., 2000. 'Waters' or 'Water'? – master narratives in water history and their implications for contemporary water policy. Water Policy 2 (2000), 313–325. Elsvier.
11. Kaika, M., 2005. City of Flows. London: Routledge.
12. Krause, F. in Strang, V., 2016. Thinking Relationships Through Water. Society & Natural Resources, Vol. 29, No. 6, 633–638. Dostopno na: http://dx.doi.org/10.1080/08941920.2016.1151714 [5. 8. 2020].
13. Kryžanowski, A. in Žigon, I., 2012. Ureditev oskrbe prebivalstva s pitno vodo slovenske Istre in zalednega kraškega območja. Zbornik referatov, 23. Mišičev vodarski dan. Maribor, str. 64–72.
14. Linton, J., 2010. What Is Water. A History of Modern Abstraction. Vancouver: UBC Press. Kindle Edition.
15. Linton, J. in Budds, J., 2013. The hydrosocial cycle: Defining and mobilizing a relational-dialectical approach to water. Dostopno na: http://dx.doi.org/10.1016/j.geoforum.2013.10.008 [5. 8. 2020].
16. Menga, F. in Swyngedouw, E., 2018. States of Water. Dostopno na: https://www.researchgate.net/ publication/325264312_Water_Technology_and_the_Nation-State [5. 8. 2020].
17. Oskrba s pitno vodo obale in Krasa. Dokument identifikacije investicijskega projekta. Projekt, Nova Gorica, 30. 10. 2011, 219. str.
18. Solomon, S., 2009. Water. The Epic Struggle for Wealth, Power and Civilization. New York: HarperCollins e-books. Kindle Edition.
19. Wynn, G., 2010. Making Waves. Predgovor h knjigi J. Lintona. What is Water. A History of Modern Abstraction.